

عوامل وحدت و تفرقه در قرآن و حدیث

خادم حسین صالحی. ۱۳۹۶/۱۰/۲۰

چکیده

بررسی عوامل و عناصر وحدت و تفرقه از بنیادی‌ترین نیازهای جامعه اسلامی است که باید هم مفهوم وحدت و تفرقه و هم مراد از عوامل و اهمیت و اهداف آن‌ها در آیات و روایات بررسی شود. بدون تردید در آیات و روایات، اهمیت و اهداف و عوامل وحدت و تفرقه به بهترین وجه بیان شده است؛ و از این راه کارها می‌توان از تفرقه و اختلاف جلوگیری نمود و جامعه را به سوی اتحاد و هماهنگی سوق داد؛ و اگر این اصول قرآنی و روای، از سوی دانشمندان و فرهیختگان و رهبران سیاسی و مذهبی رعایت شوند، تفرقه و نزاع از بین می‌رود.

و بر همین اساس، این نوشتار با رویکرد توصیفی و تحلیلی، عوامل وحدت و تفرقه، اهمیت و مفاهیم آن‌ها را با تکیه بر آیات و روایات مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار داده است. کلیدواژه‌ها: عوامل، وحدت، تفرقه، اختلاف، نزاع.

۱-۱ مقدمه

بی‌شک در جهان هستی هرکسی خواهان اقتدار و امنیت باشد به دنبال وحدت جامعه و قوم خود است و هرکسی خواهان آرامش، رفاه و سعادت باشد، به دنبال وحدت جامعه خود است؛ زیرا لازمه اقتدار و امنیت و رفاه و آسایش وحدت است، بدون وحدت هیچ‌کدام این‌ها به حکم عقل امکان‌پذیر نیست. اسلام (که دین عقل و منطق است، دین رحمت و مهربانی است و فلسفه وجودی‌اش برای نجات و سعادت ابدی بشر است) وحدت امت اسلامی را مهم‌ترین عامل عزت و قدرت جامعه اسلامی معرفی نموده است، احکام اسلام مملو از مفاهیمی است که مسلمانان را به وحدت دعوت نموده و از تفرقه و اختلاف بر حذر داشته است.

متأسفانه سال‌ها است که امت اسلامی هم حکم عقل را به فراموشی سپرده و هم احکام اسلام را رها کرده. به جای وحدت و انسجام که مایه عزت و سربلندی است، به تفرقه و اختلاف که باعث

خواری و ذلت است، رو آورده است؛ بنابراین، این مقاله درصدد بررسی عوامل وحدت و تفرقه است. به امید این که با شناخت صحیح این عوامل کمی از اختلافات بدل به وحدت و انسجام شوند.

۱-۲. بیان مسئله

سنت همیشگی الهی بر این تعلق گرفته که اتحاد رمز عزت و پیروزی ملت‌ها و اختلاف و تفرقه رمز ذلت و خواری ملت‌هاست. بر همین اساس قرآن کریم، از اتحاد به عنوان نعمت الهی یاد نموده است. (۱) و امت اسلام را امت واحد می‌نامد. (۲) و آن‌ها را برادر یکدیگر می‌خواند. (۳) و از آن‌ها می‌خواهد در امور خیر و تقوا مددکار هم باشند. (۴) و با تمسک به حبل متین الهی هرگونه اختلاف و تفرقه را کنار بگذارند. (۵) زیرا تفرقه و نزاع، شما را سست می‌کنند و قدرت و اقتدار شما از بین می‌برند. (۶)

امام علی (ع) وحدت را عامل اقتدار و عزت، موجب شکست دشمن، باعث عافیت و سلامت و دستیابی به نعمت‌های فراوان و مایه بزرگی و کرامت، امت‌های گذشته دانسته. (۷)

امام خمینی این شخصیت فرزانه جهان اسلام، فرمودند: «اگر مسلمانان به دستورات اسلام رفتار کنند و وحدت کلمه خود را حفظ نمایند و از اختلاف و تنازع که مایه شکست آن‌هاست،

۱. آل عمران / ۱۰۳.

۲. انبیاء / ۹۲.

۳. حجرات / ۱۰.

۴. مائده / ۲.

۵. آل عمران / ۱۰۳.

۶. انفال / ۴۶.

۷. شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغة (للصبحی صالح)، ص ۲۹۶، خ ۱۹۲.

دست بکشند، در سایه پرچم «لااله الاالله» از تجاوز دشمنان اسلام و جهان خواران مصون خواهند شد و دست شرق و غرب را از بلاد عزیز مسلمین قطع خواهند کرد...»^(۱)

۱-۳. اهمیت و اهداف پژوهش

در اهمیت و ضرورت وحدت همین بس که خالق یکتا انسان را از یک گوهر آفریده است،^(۲) و از یک پدر و مادر گسترش داده است،^(۳)؛ و گوهر همه ادیان آسمانی را یکی قرارداد «**إِن الدین عندالله الا سلم**»^(۴). علامه طباطبائی می‌فرماید: «همه ادیان آسمانی در پذیرش و دعوت به سه اصل بنیادین توحید، نبوت و معاد برابرند.»^(۵) آیت‌الله مکارم شیرازی می‌فرماید: «توحید نه تنها یکی از اصول اسلام است بلکه تمام اصول و فروع اسلام و همه برنامه‌های آن بر محور توحید دور می‌زند، توحید روحی است در کالبد همه تعلیمات اسلام، توحید جانی است که در پیکر اسلام دمیده شده است.»^(۶) اگر مصلحت ایجاب می‌کرد، ابتلا و آزمایش در کار نبود و مسئله آزادی و اختیار نبود، خداوند با اراده تکوینی خود، همه مردم را یکپارچه و یک امت قرار می‌داد.^(۷) انسان‌های اولی امت واحد بودند،^(۸) و باهم اختلاف تضادی نداشتند، اما به خاطر جهل و نادانی، وسوسه‌های شیطانی و هواهای نفسانی باهم اختلاف پیدا کردند و هر دسته‌ای برای خود امتیازات و افتخاراتی مانند نژاد، زبان، منطقه، قبیله، دین و مذهب، قائل شدند.

۱. خمینی، روح الله، صحیفه نور، ج ۱۸، ص ۱۵.

۲. نساء/ ۱.

۳. حجرات/ ۱۳.

۴. آل عمران/ ۱۹.

۵. طباطبای، سیدمحمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۳، ص ۱۲۰.

۶. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیرنمونه، ج ۶، ص ۵۱.

۷. نساء/ ۱۰۲. مائده/ ۴۸. هود/ ۱۱. نحل/ ۱۶.

۸. بقره/ ۲۱۳. یونس/ ۱۰.

قرآن کریم با تعبیر مختلف اهمیت وحدت را بیان نموده است که در ذیل به چند نمونه اشاره شده است:

۱. قرآن، وحدت جامعه را از مهم‌ترین اهداف انبیاء الهی معرفی نموده است.

انسان‌ها بر اساس فطرت پاک خود امت واحد بودند، اما به سبب جهل و نادانی، هوس‌های نفسانی و وسوسه‌های شیطانی، باهم اختلاف پیدا کردند و گرفتار نزاع و درگیری شدند، فساد و فقر افراط و تفریط که نتیجه نزاع و درگیری است جامعه را فراگرفتند. خداوند مهربان برای نجات جامعه بشری از نزاع و فساد و گمراهی رسولانی را فرستادند: «كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّينَ مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ»^۱ مردم امتی یگانه بودند، پس خداوند پیامبران را برای مژده دادن و بیم دادن برانگیخت.

۲. قرآن کریم وحدت را نعمت الهی دانسته است

مسلماناً هر اتحادی نعمت نیست، اتحاد نعمت است که حول کتاب خدا و حول پیامبر او و حول مفسرین واقعی کتاب او باشد، نه اتحاد حول بت و شیطان و نه اتحاد برای از بین بردن مسلمان مظلوم یمن، فلسطین و... و نه اتحاد برای تجاوز و تعدی به جان و مال دیگران: «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعاً وَلا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ»^۲ همه به ریسمان خدا چنگ زنید و پراکند نشوید و نعمت خدا را بر خود یاد کنید.

۳. قرآن ادیان الهی را دعوت به اتحاد نموده است.

قرآن کریم نه تنها امت اسلامی را به وحدت و یگانگی دعوت نموده است بلکه همه‌ای ادیان الهی را به وحدت دعوت نموده است و راه‌کاری را نیز برای وحدت ادیان الهی بدین صورت ارائه نموده است که ای محمد (ص) آن‌ها را به سخنی دعوت کن که در آن سخن انبیاء الهی و کتب آسمانی باهم اختلافی ندارند؛ و آن سخن چیست؟ و آن سخن این است که همه باید خدای

۱. بقره/۲۱۳.

۲. آل عمران/۱۰۳.

واحد را عبادت کنیم و چیزی را شریک او قرار ندهیم، نه در اعتقاد، نه در عبادت و نه در تدبیر امور جهان: «قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ تَعَالَوْا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ»^۱ در این صورت است که وحدت واقعی بین ادیان الهی امکان پذیر است؛ و در غیر این صورت وحدت امکان پذیر نیست، مثلاً: ممکن نیست در یک جامعه هم قوانین شرک حکم فرما باشند و هم قوانین توحید، هم قوانین دمکراسی حکم فرما باشند و قوانین استبدادی، تعیین حاکم هم انتخابی باشد و هم انتصابی و...

۴. قرآن امر به صلح نموده است.

از جمله نیازهای اساسی انسان محیط امن و آرام است تا او بتواند در پرتو آن به تربیت جسم و روح خود پردازد و در نتیجه به کمال مطلوب برسد. خداوند این نعمت آرامش را در طبیعت برای انسان فراهم نموده است و امر به حفظ این نعمت نموده است: «أَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ»،^(۲) و بین خود صلح برقرار کنید؛ و با عبارات ولا تفرقوا،^(۳) ولا تنازعوا^(۴) از نزاع و تفرقه و پراکندگی منع نموده است.

۴-۱. پرسش‌ها

۱. امت اسلامی چه نیاز به وحدت دارد؟
۲. عوامل وحدت در جامعه اسلامی چیست؟
۳. عوامل تفرقه در جامعه اسلامی چیست؟

۱. آل عمران/ ۶۴.

۲. انفال/ ۱.

۳. آل عمران/ ۱۰۳ و ۱۰۵، شوری/ ۱۳ و ۱۴.

۴.

۱-۵. پیشینه پژوهش

بررسی عوامل وحدت و تفرقه از بنیادی‌ترین نیازهای جوامع بشری است؛ زیرا آدمی بدون همکاری با یکدیگر نمی‌تواند نیازهای خود را از میان بردارد و بر مشکلات فائق آید و دشمنان خود را مغلوب کند. از این روست که این عوامل، مورد توجه همگان قرار گرفته است. این عوامل در کتب آسمانی و سخنان انبیاء و اولیای الهی به بهترین وجه بیان شده‌اند، مخصوصاً در قرآن و کتب روای معتبر اسلامی که در دسترسی همگان قرار دارند؛ و از طرف سال‌هاست که دانشمندان و متخصصین رشته‌ها مختلف، روانشناسی، جامعه‌شناسی، فلسفه و ادیان هر یک از زاویه‌ای به بررسی این مسئله همت گماردند؛ و به‌عنوان یک سرفصل در ضمن ده‌ها کتب و مجله و پایان‌نامه با عنوانی مختلف به رشته تحریر درآمده‌اند؛ بنابراین به روش عام در موضع وحدت آثار بسیار وجود دارد که مجالی برای بررسی آن‌ها وجود ندارد، ولی به روش فهرست‌وار، به چند نمونه اشاره می‌شود.

امام علی اسوه وحدت، نوشته شیخ محمدجواد شری. وحدت در کلام و سیره امیرالمؤمنین، نوشته محمد برفی. وحدت از دیدگاه امام علی (ع) ریشه‌ها و شیوه‌ها، نوشته ناهید طیبی. پیشوایان شیعه، پیشگامان وحدت، نوشته حجت‌الاسلام مهدی سائلی. شیعه و سنی، غوغای ساختگی، نوشته دکتر فتحی شقاقی. امامان شیعه و وحدت اسلامی، نوشته علی آقانوری. رسالت ما: تقریب در اندیشه‌ها و وحدت در عمل، نوشته آیت الله محمدعلی تسخیری. تقریب مذاهب، از نظر تا عمل، نوشته آیت الله محمد آصفی محسنی. لعن‌های نامقدس، نوشته حجت‌الاسلام مهدی سائلی. راه وحدت اسلامی، نوشته علامه شرف الدین موسوی جبل عاملی.

۱-۶. مفاهیم

وحدت از ماده «و.ح.د» در لغت به معنای، انفراد و تنهائی و واحد در حقیقت چیزی است که جزء و اجزاء ندارد. (۱) وحدت، یگانگی، یکپارچگی و یکی شدن (۱) است.

۱. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ قرآن.

وحدت یعنی، یکی بودن، یگانه بودن. وحدت ملی: اشتراک همه افراد یک ملت در آمال و مقاصد چنان که به منزله مجموعه واحدی به شمار آید. وحدت وجود: عقیده‌ای است مبتنی بر این که جهان وجود از جمادات و نباتات و حیوانات و معادن و افلاک همه یک وجودند که در مرتبت فوق و اقوی و اشد، وجود خدا قرار دارد. (۲)

عوامل وحدت

قرآن کریم عوامل و نحوه‌ای وحدت را بیان نموده است که در ذیل به چند مورد اشاره شده است:

۱. اعتقاد به توحید

اساسی‌ترین عامل وحدت اعتقاد به وحدانیت خداوند یکتا است، اعتقاد به این که در جهان هستی یک خالق است، «قُلِ اللّٰهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ»، (۳)؛ بگو: خدا آفریننده هر چیزی هست، «هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ» (۴)؛ او خالق همه چیز است؛ بنابراین مسلمانان در خالق بودن خدا باهم اختلاف ندارند و همه معتقدند که خالق همه‌ای موجودات خداوند متعال است.

و اعتقاد به این که در جهان هستی یک معبود است، «وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ» (۵)، در میان هر امتی پیامبری برانگیختیم که خدا را پرستش کنند و از هر معبودی جز خدا بپرهیزند. «وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ» (۲)؛ پیش از تو هیچ پیامبری را نفرستادیم مگر این که به او وحی کردیم که جز من معبودی نیست پس مرا پرستید؛ و در عبودیت نیز بین مسلمانان اختلافی نیستند و همه در مقابل خداوند یکتا سر به سجده می‌سایند همه به یک سمت و یک جهت او را عبادت می‌کنند.

۱. جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح.

۲. معین، محمد، فرهنگ معین.

۳. رعد/ ۱۶.

۴. انعام/ ۱۰۲.

۵. نحل/ ۳۶.

و اعتقاد به این که در جهان هستی یک حاکم و فرمانروا است و همه باید مطیع فرمان او باشند: «إِنَّ الْحُكْمَ إِلَّا لِلَّهِ»^(۱)؛ همه‌ای کارها و فرامین به دست خدا است. در حاکمیت خداوند که او حاکم علی الاطلاق است اختلافی در بین مسلمین نیست و نیز در این که قوانین و مقررات الهی حاکم بر تمام قوانینی بشری هستند اختلافی نیست. اختلاف در این است که مجری احکام و قوانین الهی بعد از رسول اکرم (ص) چه کسانی باید باشند؟ و آن‌ها دارای چه اوصافی هستند؟ و محدوده‌ای اختیارات آن‌ها چقدرند؟

چه خوب است که علماء و اندیشمندان امت اسلامی، بدون تعصب مذهبی بدون لجاجت و تکبر، به‌دوراز سرسپردگی قدرت‌های شیطانی و خواسته‌های نفسانی، کمی در متون دینی تأمل کنند و به این اختلافات پایان دهند و این اختلافات به‌سادگی قابل حل است، زیرا نه خداوند حکیم و دانا، بندگان را در جهل و سرگردانی رها کرده و نه پیامبر عظیم شأن امتش را در جهل و سرگردانی رها کرده؛ و اگر چنین بود خداوند پیامبرانی را برای هدایت بشر نمی‌فرستاد و پیامبران الهی این‌همه تلاش و جان‌فشانی نمی‌کردند که مردم را هدایت کنند و در بین آن‌ها وحدت ایجاد کنند.

۲. اطاعت از خدا و رسولش

اطاعت از خدا و رسولش بزرگ‌ترین عامل و حجت در جامعه اسلامی است. اگر امت اسلامی در تمام امور اعتقادی، اخلاقی، سیاسی، اقتصادی و نظامی از خداوند متعال و رسول اکرم (ص) اطاعت کنند دیگر گرفتار اختلاف و نزاع نمی‌شوند. اگر جوامع اسلامی باهم اتحاد ندارند به خاطر این است که از خدا و رسولش اطاعت نکردند، در حال که قرآن کریم در موارد متعدد امت اسلامی را به اطاعت از خدا و رسولش امر نموده است: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ»^(۲)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، از خدا اطاعت کنید و از پیامبر اطاعت کنید.

^۱. انعام/۵۷. یوسف/۴۰.

^۲. محمد/۳۳.

اساسی‌ترین منشأ اختلاف امتی اسلامی مخالفت با خدا است، زیرا برگشت مخالفت با رسول الله و اولو الامر، مخالفت با خدا است، خدا امر به اطاعت این‌ها نموده است. اگر امت اسلامی در صدر اسلام با پیامبر اکرم (ص) مخالفت نمی‌کردند و سنتی او را کنار نمی‌گذاشتند، جهان اسلام گرفتار این همه اختلافات نمی‌شدند. درعین حال لازم است که علماء و اندیشمندان جهان اسلام به خاطر خدا و برای عزتمندی امت اسلام و رهای آن‌ها از ذلت و خواری دست از تعصبات مذهبی و لجاجت بردارند و خود را از اسارت هواهای نفسانی و قدرت‌های شیطانی رها سازند؛ و از قرآن و سنتی پیامبر اکرم (ص) پیروی کنند. شکی نیست که قرآن و سنت پیامبر اسلام (ص) قابل فهم است و تضاد تناقضی در آن‌ها نیست، احکام و دستورات به صورت روشن بیان شده است.

۳. اطاعت از اهل بیت (ع)

اطاعت از اهل بیت (ع) از مهم‌ترین عامل وحدت در جامعه اسلامی است؛ زیرا اهل بیت (ع) بنا به فرموده رسول الله (ص) عدل قرآن‌اند، «من در میان شما دو یادگار سنگین و گران‌بها بجای می‌گذارم؛ یکی کتاب خدا (قرآن) و دیگری اهل بیت من و این دو هرگز از یکدیگر جدا نخواهند شد تا روز رستاخیز در کنار حوض کوثر به من برسند.»^(۱) اهل بیت (ع) کشتی نجات‌اند «مثل اهل بیتی من در میان شما مثل کشتی نوح‌اند و هرکه بر آن کشتی نشست نجات یافت و هرکسی آن را رها کرد غرق گردید.»^(۲) اهل بیت (ع) برخلاف قرآن و سنت پیامبر سخن نمی‌گویند، چون به تصریح قرآن اهل بیت (ع) عصمت علمی و عملی دارند: «إِنَّمَا يَرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا»^(۳)، خداوند فقط می‌خواهد پلیدی و گناه را از شما اهل بیت دور کند و شما را پاک سازد. پیامبر اعظم (ص) اهل بیت خودش را معرفی نموده

۱. حاکم نيسابوری، محمد بن عبدالله أبو عبدالله. المستدرک علی الصحیحین، ج ۳، ص ۱۶۰، ح ۴۷۱۱.

۲. هیثمی، أحمد بن محمد بن علی ابن حجر، الصواعق المحرقة علی أهل الرفض والضلال والزندقة، ج ۲، ص ۴۴۵.

۳. احزاب/۳۳.

تا در این مورد نیز در بین امت اسلامی اختلاف نشود، «دَعَا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِيًّا وَقَاطِمَةَ وَحَسَنًا وَحُسَيْنًا فَقَالَ اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلِي»^(۱). این حدیث به اجماع شیعه و سنی صحیح است.

از نظر اعتقادی اهل بیت (ع) مورد قبول شیعه و سنی هستند، به اعتقاد شیعه معصوم و امام اند واجب اطاعة هستند، به اعتقاد اهل سنت، از صحابه خاص رسول الله (ص) و لازم اطاعة هستند. لازم است که علماء و اندیشمندان به اعتقاد خود عمل کنند، از قرآن کریم و پیامبر اکرم (ص) و اهل بیت (ع) اطاعت کنند و اختلافات را کنار گذارند و هم خود را از گمراهی و هلاکت نجات دهند و هم امت اسلام را.

۵. اجرای عدالت

اساسی ترین منشأ اختلافات در جوامع بشری، فقر و فساد، جهل و نادانی، هواهای نفسانی و ظلم و استبداد هستند. اگر عدالت در جامعه حکم فرما شود بسیاری از این اختلافات از بین می روند؛ زیرا اگر در جامعه عدالت باشد، دیگر فقر و فساد نیست، جهل و نادانی نیست، چون که کارها، مسئولیت ها، منابع و بیت المال بدن هرگونه تبعیض نژادی، قومی و جغرافیایی، با توجه به لیاقت ها تقسیم می شوند، در این صورت همه می توانند ثروت داشته باشند، همه می توانند علم بیاموزند و هواهای نفسانی کم رنگ می شوند؛ بنابراین اتحاد چه در بین جامعه و چه با جوامع دیگر بدون اجرای عدالت امکان پذیر نیست. قرآن کریم می گوید: حتی در مورد دشمنت به عدالت رفتار کن، «وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اَعْدِلُوا هُوَ اَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ»^(۲)؛ و نباید دشمنی با گروهی شما را بر آن دارد که عدالت نورزید عدالت کنید که آن به پرهیزکاری نزدیک تر است.

۶. تعاون همکاری

^۱. قشیری نيسابوری، مسلم بن الحجاج أبو الحسين، صحیح مسلم، ج ۴، ص ۱۸۱۷.

^۲. مائده / ۸.

تعاون و همکاری عامل وحدت است. تعاون و همکاری در بین افراد و جوامع در صورت امکان‌پذیر است که افراد جامعه همدل و متحد باشند و در غیر این صورت افراد که باهم نزاع و اختلاف دارند باهم همکاری نمی‌کنند. مسلماً هر نوع همکاری نه پسندیده‌اند و نه موجب اتحاد می‌شوند. مثلاً همکاری در اشاعه فقر و فساد، ظلم و ستم، احتکار و دزدی، استثمار و استضعاف دیگران، تسلط و سلطه بر جان و اموال دیگران که نتیجه چنین همکاری نزاع و اختلاف است. همکاری موجب اتحاد می‌شود و پسندیده است که در امور نیک باشد، مانند اشاعه خیر، اجرای عدالت، دفاع از حق، دفاع از دین، از پیامبر (ص) و ائمه معصومین (ع) و قرآن و سنت معصومین (ع). از این روست که قرآن کریم فرمودند: «وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَ لَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ»^۱ و باید با یکدیگر در نیکوکاری و تقوا کمک کنید نه بر گناه و ستمکاری.

۷. امانت‌داری

شکی نیست که امانت‌داری از مهم‌ترین فضایل اخلاقی و ارزش‌های انسانی است که اگر فرهنگ امانت‌داری در جامعه گسترش یابد و افراد جامعه امانت‌دار باشند آن جامعه از آثار و برکات فراوانی اخروی و دنیوی، فردی و اجتماعی من جمله از نعمت وحدت برخوردارند؛ زیرا جامعه‌ای که امانت‌دار باشند، افراد آن جامعه به هم اعتماد می‌کنند و این اعتماد موجب اتحاد افراد آن جامعه می‌شوند. چنانکه امام صادق (ع) فرمودند: «علیک بصدق الحدیث واداء الامانه تشرک الناس فی اموالهم...»^(۲) بر تو باد به راست‌گویی و ادای امانت. اگر چنین کردی با مردم در اموالشان شریک خواهی بود.

۸. انفاق

^۱. مائده / ۲.

^۲. محمد، کلینی. الکافی، ج ۵، ص ۱۲۴، باب أداء الامانه، حدیث ۹.

فاصله طبقاتی بزرگ‌ترین منشأ فساد اجتماعی و عامل تفرقه و نزاع است. جوامع بشری برای حل این مسئله، مالیات سنگینی بر درآمد ثروتمندان وضع کردند و سازمان‌ها و مؤسسه‌های خیریه ایجاد کردند. اما این امور نه تنها فاصله طبقاتی را کم نکردند، بلکه به آن افزودند؛ زیرا گرفتن مالیات و تأسیس سازمان‌های خیریه، محل درآمد شدند برای حاکمان و ثروتمندان. چون هدف از انجام این امور رضایت خدا نبودند، بلکه به فکر یک نوع ثروت‌اندوزی، حفظ موقعیت و جایگاه خود بودند.

اسلام به‌عنوان یک دین جامع، برای حل مشکل طبقاتی انفاق را که بهترین راه حل این مشکل است ارائه نموده است؛ زیرا انفاق مظهر خوبی‌ها، سرچشمه انواع نیکی‌ها، زیباترین اخلاق انسانی و منشأ سعادت مادی و معنوی است. انفاق و بخشش اگر از مال حلال باشد و برای خدا باشد، عامل وحدت است. در متون دینی از اهمیت و ارزش انفاق بسیار سخن گفته شده است؛ و لذا خداوند سبحان می‌فرماید اگر می‌خواهید به این ارزش دست‌یابید باید از بهترین اموالتان انفاق کنید: «لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ»^(۱)؛ هرگز به حقیقت نیکوکاری نرسید مگر این‌که آنچه را دوست دارید در راه خدا انفاق کنید.

انفاق با همه انواعش (فرهنگی، علمی و مالی) آثار زیادی اجتماعی و فردی بر روح و جان انسان دارد که یکی از مهم‌ترین آثار انفاق اتحاد و یکپارچگی جامعه است. علامه طباطبائی در ذیل آیه ۱۳۰، سوره آل عمران، می‌فرماید: «انفاق با همه طرقش از بزرگ‌ترین عواملی است که ریشه و بنیان اجتماعی بر آن پایه استوار است و یگانه عاملی است که روح وحدت را در کالبد مجتمع انسانی می‌دمد، در نتیجه قوای پراکنده آن را متحد می‌سازد و به این وسیله سعادت زندگی‌اش را تأمین می‌کند و هر آفت مهلکی... را دفع می‌کند.»^(۲)

۱. آل عمران / ۹۲.

۲. طباطبائی، سیدمحمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۴، ص ۱۸.

آیت‌الله مکارم شیرازی در ذیل آیه ۲۵۷، سوره بقره می‌فرماید: «انفاق فاصله طبقاتی را کم می‌کند و خطرات که از این رهگذر متوجه افراد اجتماع می‌شود از میان می‌برد، انفاق آتش خشم و شعله‌های سوزان طبقات محروم را فرومی‌نشاند و روح انتقام و کینه‌توزی را از آن‌ها می‌گیرد.»^(۱)

با توجه به این که این مختصر ظرفیت بیان تمام عوامل تفرقه و تجزیه و تحلیل آن‌ها را به تفصیل ندارد؛ و لذا فهرست از عوامل تفرقه برای کسانی که خواهان تحقیق بیشتر است در ذیل ذکر شده است.

تواضع و فروتنی در برابر حق، نماز جمعه و جماعت، صلح رحیم، دیدوبازدید، عفو و اغماض، هدیه دادن، عیادت مریض، مصافحه، مراسم حج، قبله، قبیله، زبان، عاشورا.

عوامل تفرقه

عوامل تفرقه و اختلاف بسیارند. اما در اینجا به جهت اختصار به چند مورد اشاره شده است:

۱. شرک به خدا

بزرگ‌ترین عامل تفرقه شرک به خداست. در جامعه‌ای توحیدی تفرقه و اختلاف کم است، زیرا محور همه چیز خداست، همه‌ای قوانین و مقررات را خدا تعیین می‌کند، «أَلَمْ تَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ»^(۲)؛ آیا نمی‌دانی حکومت آسمان‌ها و زمین از آن خدا است. هادیان الهی همه به یک سمت و یک طریق هدایت می‌کنند و همه می‌گویند: «قُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ تَفْلِحُوا». اگر در بعضی امور در جامعه‌ای توحیدی اختلاف نظر پیدا شوند، باید به کتاب خدا و رسول او مراجعه شوند: «فَإِنْ تَنَازَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ»^(۳)؛ اگر در چیزی اختلاف کردید آن را به خدا و پیامبر (ص) ارجاع دهید؛ و اگر در فهم کتاب خدا و سنتی

۱. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۲، ص ۳۵۴.

۲. بقره/۱۰۷.

۳. نساء/۵۹.

رسول الله، اختلاف پیدا کردید به ائمه هُدا علیهم السلام که مفسر واقعی کتاب خدا و سنت رسول الله (ص) است مراجعه کنید. طبق آیه ۶۱ سوره آل عمران، علی (ع) نفس تنزیلی پیامبر اکرم (ص) است، غیر از نبوت تمام صفات او را دارد، همان گونه که رسول الله (ص) مبین قرآن است، علی (ع) نیز مبین قرآن است، طبق آیه ۴۳ سوره رعد، علم کتاب (قرآن) در نزد علی (ع) است. کتابی که بیان گر همه چیز است: «وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ»^(۱) و همه چیز در او است: «وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ»^(۲)؛ هیچ تر و خشکی نیست مگر آنکه در کتاب مبین ثبت است؛ و بر همین اساس پیامبر اکرم (ص) در روز غدیر فرمودند: «علی تفسیر کتاب خدا و دعوت کننده به سوی خداست.»^(۳) و بر همین اساس رسول خدا خطاب به امیر مؤمنان فرمودند: «تو هستی که بعد از من برای امتم آنچه را در آن اختلاف کردند بیان می کنی.»^(۴) و نیز در حدیث ثقلین فرمودند: که «دو چیز گران بها در میان شما گذاشتم، کتاب خدا و عترت خودم را که اگر پس از من به آنها تمسک کنید گمراه نمی شوید.»^(۵) بنابراین در جامعه توحیدی، زمینه اختلاف و نزاع بسیار اندک است.

اما در جامعه غیرتوحیدی، محورهای مختلف اند، رهها متعددند، حکام متعددند، قوانین و مقررات مختلف اند، هادیان هرکدام به سمت هدایت می کنند. در چنین جامعه مردم از خواسته های نفسانی پیروی می کنند، از قدرت های شیطانی و مستکبرین پیروی می کنند، طرف دار زر زور تزویرند؛ زیرا شرک سرچشمه اختلاف و پراکندگی است. از این روست که خداوند سبحان خطاب به مسلمین فرمودند: «وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ، مِنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا.»^(۶)؛ از

^۱. نحل / ۸۹.

^۲. انعام / ۵۹.

^۳. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۲۶، ص ۱۹۳.

^۴. الحاکم النیسابوری، محمد بن عبدالله أبو عبدالله، المستدرک علی الصحیحین، ج ۳، ص ۱۳۲، ح ۴۶۲۰.

^۵. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة، ج ۷۷، ص ۳۴. قم، چاپ: اول، ۱۴۰۹ ق.

^۶. روم / ۳۲.

مشرکان نباشید، از آن‌ها که دین خود را پراکنده ساختند و به دسته‌ها و گروه‌های مختلفی تقسیم شدند.

۲. ظلم و ستم

انسان‌ها به خاطر خواسته‌های نفسانی به دیگران ظلم می‌کنند. تردیدی نیست که ظلم و ستم، موجب فقر، جهل، سلب آزادی، تضييع حقوق دیگران و در نتیجه منجر به نزاع درگیر و تفرقه در بین جامعه می‌شوند. قرآن کریم تمام سرچشمه‌های اختلاف را جهل و بی‌خردی ندانسته‌اند بلکه در موارد بسیار سبب اختلاف و تفرقه را ظلم و ستم دانسته‌اند: «وَمَا تَفَرَّقُوا إِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ»^(۱)؛ تفرقه و اختلاف آن‌ها (کفار) از روی جهل و نادانی نبودند، بلکه (حق بر آن‌ها روشن و آشکار بود) به خاطر ظلم و ستم بود. شواهد تاریخی حاکی از این است که در طول تاریخ بسیار بودند افراد که حق بر آن‌ها روشن بود، اما با حق مخالفت کردند (مخالفت با حق از مصادیق بارز ظلم است)، مانند کفار که با مشاهده بی‌ینه و معجزات انبیای الهی با آن‌ها مخالفت می‌کردند. علمای اهل کتاب که حقانیت پیامبر اسلام را می‌دانست مخالفت کردند. حقانیت خلافت علی (ع) بر صحابه روشن بود، اما تعداد زیادی مخالفت کردند. در حال حاضر نیز بسیاری کسانی که حق را می‌دانند اما با حق مخالفت می‌کنند و یا حداقل سکوت می‌کنند.

۲. تبعیض

تبعیض در اصطلاح جامعه‌شناسی، موقعیتی است که افراد در برابر نقش‌ها و موقعیت‌های برابر از مزایای اجتماعی نابرابر برخوردار می‌شوند و برخی بر دیگران بدون برتری داشتن برتری داده می‌شود. حالتی است که ویژگی‌ها و معیارهای انتسابی مبنای توزیع قدرت یا ثروت قرار گیرد.

(۲)

^۱. شوری / ۱۴.

^۲. دفتر چهارم فرهنگ واژه‌های مصوب فرهنگستان.

بزرگ‌ترین تراژدی بشریت، بزرگ‌ترین فاجعه‌ای انسانی و دردناک‌ترین دردی که جامعه بشری تاکنون به آن مبتلا شده است، تبعیض با تمام انواعش است. صدها میلیون انسان به خاطر تفاوت رنگ، جنس، زبان، اعتقاد و فقر، از آزادی، علم و دانش، رفاه و آسایش محروم شدند، حقوقشان پایمال شدند، عزتش را از دست دادند، مانند حیوانات در بازارها فروخته شدند، در خدمت زور مداران و زر مداران قرار گرفتند و به بدترین حالت جان خود را از دست دادند، زنده‌زنده به گور شدند،^(۱).

به خاطر تبعیض، جنگ‌های بسیار خونین و ویران‌کننده رخ دادند، خانه‌ها ویران شدند، انسان‌های زیادی قتل‌عام و قطع عضو شدند، مزارع و اموالشان به غارت رفتند و یا به آتش سوختند. به خاطر تبعیض، تفرقه و اختلاف در جوامع بشری ایجاد شدند؛ زیرا هر نژاد و قومی و هر گروه و مذهبی معتقدند که آن‌ها برترند و حق با آن‌هاست. تا چنین اعتقاد وجود دارد، تفرقه و نزاع وجود دارند و تمام آن فجایع انسانی وجود دارند.

ای انسان‌ها، ای صاحبان عقل و خرد، ای علما و اندیشمندان، آیا وقت آن نرسیده است که با این فاجعه دردناک و میکروب خطرناک مبارزه کنیم. بیایید از اسلام عزیز پیروی کنیم که به‌صراحت فرمودند: «ای مردم ما شمارا از جنس زن و مرد آفریدیم و به‌صورت ملت‌ها و قبیله‌ها درآوردیم برای این که یکدیگر را بشناسید، گرمی‌ترین شما نزد خداوند باتقواترین شماست.»^(۲)؛ یعنی برتری به رنگ، جنس، زبان، ملیت و ثروت نیست، برتری شما به عمل شماست. پیامبر معزز اسلام فرمودند: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَنْظُرُ إِلَىٰ أَجْسَادِكُمْ، وَلَا إِلَىٰ صُورِكُمْ، وَلَكِنْ يَنْظُرُ إِلَىٰ قُلُوبِكُمْ»^(۳)؛ خداوند به شکل و قیافه شما نگاه نمی‌کند بلکه به دل‌ها و اعمالتان نگاه می‌کند؛ یعنی شما از نظر رنگ و جنس و زبان و نژاد بر هم دیگر برتری ندارید.

۱. حجرات / ۱۰.

۲. حجرات / ۱۳.

۳. القشیری النیسابوری، مسلم بن الحجاج أبو الحسین، صحیح مسلم، ج ۴، ح ۲۵۶۴، ص ۱۹۸۶.

۳. تکبر و خودمحوری

مفاسد تکبر و خطرات این صفت رذیله شیطانی بسیارند. تکبر سرچشمه کفر و لجاجت و دشمنی با حق است، تکبر سرچشمه ظلم و ستم و نابرابری است. تکبر مادر همه رذایل اخلاقی و ریشه تمام بدبختی‌های انسانی است. جوامع بشری در طول تاریخ، به خاطر این صفت رذیله درد و رنجی بی‌شماری دیدند و هنوز گرفتار این درد و رنج هستند. یکی از مفاسد این صفت رذیله این است که جامعه را گرفتار تفرقه و اختلاف می‌کند؛ زیرا افراد متکبر خود را نسبت به دیگران برتر و بهتر می‌دانند و به همین جهت از سخن حق پیروی نمی‌کنند، قوانین و مقررات را زیر پا می‌گذارند و زمینه بی‌نظمی و تفرقه را به وجود می‌آورند. به‌عنوان نمونه به چند مورد اشاره می‌شود:

قانون الهی در مورد بندگان این است که باید او را عبادت کنند، (عبادت واقعی عمل است که طبق خواسته خدا باشد نه طبق خواسته نفس) اما عده از افراد متکبر این قانون را نقض کردند، مانند:

۱. شیطان، «هنگام که به فرشتگان گفته شد بر آدم سجده کنید، همگی سجده کردند جزء شیطان که سرباز زد و تکبر کرد.»^(۱) به فرموده امام علی علیه‌السلام، شیطان سرسلسله مستکبرین است.^(۲) مستکبرین پیروان شیطان تند.

۲. مشرکین، «وقتی به آن‌ها گفته می‌شد که جز خدای یکتا خدای نیست تکبر می‌کردند.»^(۳) این‌ها حق را نمی‌پذیرفتند و در مقابل او موضع‌گیری می‌کردند و این عدم پذیرش حق موجب اختلاف و تفرقه می‌شد.

۴. نفاق

۱. بقره، ۳۴.

۲. شریف‌الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغه (للصبحی صالح)، ص ۲۸۵، خ ۱۹۲.

۳. صفات / ۳۵.

نفاق بیماری اخلاقی و اعتقادی است که جوامع بشری را به سوی شک و تردید، نزاع، درگیری، فساد و نابودی می کشاند. از این روست که خداوند متعال در آیات متعدد خطر منافق را بیان نموده است.

یکی از مهم ترین و اساسی ترین عامل به وجود آمدن فرقه های متعدد در امت اسلام «منافقین» است، زیرا این گروه منحرف سعی کردند از طریق ترویج دروغ مردم را منحرف نماید و اعتماد آن ها را نسبت به ایمان کم کند و در نتیجه با اشاعه فساد جامعه اسلامی را به انحطاط بکشاند. این گروه فاسد از این طریق، خسارات جبران ناپذیری را، از صدر اسلام تا کنون بر جامعه اسلامی وارد نموده است. با ترویج دروغ حقوق بسیاری پایه مال شدند، نزاع ها به وجود آمدند، خون های بسیاری ریخته شدند، شهرها و خانه های بسیاری تخریب شدند و به عرض و آبروی افراد محترم تعدی شدند و در نتیجه پایه های حکومت اسلام ناب محمدی ضعیف شدند و زمینه تسلط حکومت شیطانی فراهم شدند. با ترویج دروغ و اشاعه فساد، مسیر تاریخ را تغییر دادند جامعه اسلامی را از وجود حاکمان معصوم، عادل و حکیم اهل البیت (ع) محروم نمودند. با ترویج و اشاعه فساد پایه های حکومت علی (ع) را تضعیف نمودند و زمینه تسلط بنی امیه و بنی عباس را فراهم نمودند. با ترویج دروغ فرقه های متعدد را در بین امت اسلامی به وجود آوردند، قدرت و شوکت مسلمانان را از بین بردند، مسلمانان را گرفتار تفرقه کردند. از این رو جنگ های خانمان سوزی به وجود آمدند، حوادث تلخ مانند حادثه کربلا به وجود آمد، انسان های شریفی به شهادت رسیدند، خون های به ناحق ریخته شدند، اموال بسیاری از بین رفتند، انسان های بسیاری آواره شدند و بسیار دیگر دچار اعتقاد انحرافی شدند؛ و با ترویج دروغ کشورهای متعدد مستعمره شدند و به بهانه های واهی ثروت آن ها را به یغما بردند. در حال حاضر به بهانه مبارزه با تروریسم، جلوگیری از اشاعه تسلیحات میکروبی، دفاع از حقوق بشر و دفاع از آزادی بیان و اعتقاد، کشورهای مانند فلسطین، عراق، سوریه و افغانستان، اشغال نظامی شدند و بعضی از کشورها مانند ایران، کره شمالی، یمن، لیبی و... تحریم اقتصادی شدند.

با توجه به این که این مختصر ظرفیت بیان تمام عوامل تفرقه و تجزیه و تحلیل آن‌ها را به تفصیل ندارد؛ و لذا فهرست از عوامل تفرقه برای کسانی که خواهان تحقیق بیشتر است در ذیل ذکر شده است.

حسادت، سخن‌چینی، غیبت، تهمت، سوءظن، شایع‌پراکنی، اشاعه فحشا، پیروی از سبیل انحراف، جهل و نادانی، بدعت در دین، فحش و ناسزا گفتن.

نتیجه‌گیری

از مجموع مطالب فوق، نتایج ذیل به دست می‌آید:

۱. در جهان هستی هرکسی خواهان اقتدار و امنیت باشد به دنبال وحدت جامعه و قوم خود است، زیرا به حکم عقل، لازمه اقتدار و امنیت وحدت است.
۲. تمام اصول و فروع اسلام بر محور توحید دور می‌زند، توحید روحی است در کالبد همه تعلیمات اسلام دمیده شده است. اگر مصلحت ایجاب می‌کرد، خداوند با اراده تکوینی خود، همه مردم را یکپارچه و یک امت قرار می‌داد.
۳. اساسی‌ترین عامل وحدت اعتقاد به وحدانیت خداوند یکتا، اطاعت از خدا و رسولش و البیت (ع) است.
۴. فاصله طبقاتی بزرگ‌ترین منشأ فساد اجتماعی و عامل تفرقه و نزاع است. بهترین راه حل این مشکل از نظر اسلام انفاق در راه خدا است.
۵. بزرگ‌ترین عامل تفرقه و اختلاف شرک به خدا و ظلم و ستم است.
۶. بزرگ‌ترین تراژدی بشریت، بزرگ‌ترین فاجعه‌ای انسانی و دردناک‌ترین دردی که جامعه بشری تاکنون به آن مبتلا شده است، تبعیض با تمام انواعش است.
۷. یکی از مهم‌ترین و اساسی‌ترین عامل به وجود آمدن فرقه‌های متعدد در امت اسلام «منافقین» است، زیرا این گروه منحرف سعی کردند از طریق ترویج دروغ مردم را منحرف نماید و

اعتماد آن‌ها را نسبت به ایمان کم کند و در نتیجه با اشاعه فساد جامعه اسلامی را به انحطاط بکشاند.

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. حاکم نیسابوری، محمد بن عبدالله أبو عبدالله. المستدرک علی الصحیحین، ناشر: دار الکتب العلمیة، بیروت، چاپ اول - ۱۴۱۱ هـ - ۱۹۹۰ م، تحقیق: مصطفی عبد القادر عطا.
۳. دفتر چهارم فرهنگ واژه‌های مصوب فرهنگستان. انتشارات فرهنگستان زبان و آداب فارسی، تهران.
۳. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ قرآن، ناشر: مرتضوی، تهران، چاپ: دوم، ۱۳۷۴.
۴. شریف الرضی، محمد بن حسین، نهج البلاغة (للصبحی صالح) - قم، چاپ: اول، ۱۴۱۴ ق.
۵. شیخ حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعة. ناشر: مؤسسه آل البيت علیهم السلام - قم، چاپ: اول، ۱۴۰۹ ق.
۶. جوهری، اسماعیل بن حماد، الصحاح، ناشر: دار العلم للملایین. بیروت چاپ اول.
۷. خمینی، روح الله، صحیفه نور.
۸. طباطبای، سید محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۴، ص ۱۸. ناشر: موسسه النشر الاسلامی. قم، چاپ، ۱۴۱۷ ق.
۹. قشیری النیسابوری، مسلم بن الحجاج أبو الحسین، صحیح مسلم، دار النشر: دار إحياء التراث العربی - بیروت، تحقیق: محمد فؤاد عبد الباقي.
۱۰. محمد، کلینی. الکافی. ناشر: دار الکتب الاسلامیه. تهران، چاپ دوم،
۱۱. معین، محمد، فرهنگ معین. ناشر: امیر کبیر. تهران، چاپ اول.
۱۲. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه. ناشر: دارالکتب الاسلامیة، تهران، چاپ: ۱۳۷۴ ش.

١٣. هيثمي، أحمد بن محمد بن علي ابن حجر، الصواعق المحرقة على أهل الرفض والضلال
والزندقة، انتشارات: مؤسسة الرسالة. لبنان، چاپ اول ١٤١٧. تحقيق: عبد.